

İBN İSHAK'IN HAYATI*

Çev: Mustafa Sabri Küçükbaşcı¹

¹ M.Ü.Sos.Bil.Ens, AraştırmaGörevlisi

Abstract - Ibn Ishak who died in 151, was one of at-Tabi'in. He is author of the earliest known of the Prophet. Every writing after him has depended on his work, which though lost in its entirety, has been immortalized in wonderful, extant abridgement of it by Ibn Hişam. His Sirah of the Prophet, exists only in the recension of Ibn Hişam. The lost pioneering work of Ibn Ishak is believed to have three parts: a) el-Mübtade'; The first being devoted of the history pre-Islamic arabic and the universal history of man. b) el-Meb'as; The second to the mission of the Prophet. c) el-Meğazi; The third to his military, administrative and political actions.

I-ARAPLAR ve TARİH İLMİ

İslâm'ın zulurunda Mekke, Yesrib ve Taif gibi şehirlerde oturan kuzeyli arapların çoğu okuyor ve yazıyorlardı. Zira Arap yarımadasının kuzeyinde miladi 5.yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisadi ve siyasi bir gelişmeye şahit olunuyordu. Arap yarımadasının çevresinde yahut içerisinde İranlı ve Bizanslıların kurdukları devletçikler ya zayıflamış yahut çökmüşlerdi. Yemen ise, kuvvetli merkezi hükümetini kaybetmiş önce Habeşlilerin sonrada İranlıların eline düşmüştü. Buna denk olarak Arap Yarımadasının kuzeyi, Mekke'nin liderliği altında yükselmiş, aristokrasiye benzeyen bir cumhuriyete dönüşmüş; yarımada'daki ticaret yollarına ve pazarlara hakim olmuştu. Ayrıca bu esnada bir taraftan içerde hadari ile bedevi, dışarıda komşu devletlerle olan alakayı tanzim eden l'laf nizamı ikame oldu[1]. Bunun tabii sonucu olarak eskiden beri arapların nezdinde dini bir merkez olmasının yanında mühim bir ticaret merkezi haline gelmiş olan Mekke ve çevresinin dini, siyasi ve kültürel dış tesirlere maruz kalması kaçınılmazdı. Nitekim Arap yarımadasının kuzeyi gibi Mekke, Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerine ait bilgilerin yanında Bizans ve Sasanilere ait haberlerden ve onlara ait kültür ve geleneklerden haberdar oluyor, böylece Helenistik kültür muntikası adı verilen muntikada hakim olan kültür ve geleneği de tanımış oluyordu[2] Bunun yanında Mekke'ye ulaşan harici medeniyet unsurları da vardı. Böylece genel olarak arap yarımadasının kuzeyine, hususi olarak Mekke'ye ait ananevi bir kültür oluştu. Bu geleneklerden birisi aslı Nabatlılara ait olan hatu arabî idi [3]. Miladi 4.yüzyılın başlarına kadar uzanan ve ilk gelişme örnekleri bize kadar ulaşan bu yazı kısa sürede gelişerek; Mekke'nin ticaret ve panayırlarının

yayıldığı kuzey ve güney arabistana hakim olmuştu[4]. Şu da unutulmamalıdır ki; o devirlerde ekserisi tüccar olan Kureyşli gençler anlaşma yapıyorlar, akidleri tescil ediyorlar ve mektup yazmaya da ihtiyaç duyuyorlardı. Bundan dolayı onların ekserisi arapça yazmayı biliyorlardı. Nitekim K.Kerimde kitaplara, kitabete, anlaşmalara ve ticaret nizamına ait açık deliller vardır ki, bunların bu asırda yaşayan araplar tarafından icra ve tatbik edildiğine şahadet etmektedir [5]. Siyer, tarih ve tabakat kitapları Mekke ve Medine'de okuma ve yazmayı iyi bilen şahısları tek tek zikrederek bunu teyid ederler. Bu kaynaklar bu rivayetleriyle belkide Medine'ye ait olan bir başka geleneği zikrediyorlardı. Buna göre, Ensardan sayısı pekde az olmayan kişiler yazmayı, yüzmeği ve ok atmayı biliyorlar; bu meziyetlerinden dolayı da {el-kemele} ismiyle adlandırılıyorlardı [6].

Bu kısa mukaddimede araplardaki "tarih şuuru" varlığı, kökleri ve gelişmesiyle ilgili ısrarlı soruya cevap bulmak gerekiyordu. Biz, bugün yarımada'nın güneyinde ortaya çıkarılan tabletlerden kuzey araplarının ilk temsilcileri gibi güney araplarında her şeye tarih attıklarını biliyoruz [7]. Aynı şekilde biz, Mekke'lilerin arap yarımadasının geçmişi ve geleceği, komşu devletler ve medeniyetlerle alakalı kıssa ve gece hikayelerini aralarında naklettiklerini de biliyoruz. Hz.Peygamber vefat ettiğinde yeni İslam devletinin idari temelleri atılmaya başlandı ve II.Halife Ömer, Hz.Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretini, yeni İslam daveti ve devletinin kuruluş ve tarih başlangıcı olarak kabul etti. Araplardaki ilk tarih şuuru, Mekke ve kuzeylilerin yeni davetin desteğini kendi benliklerinde hissetmeleriyle ve buna bağlı olarak millet ve devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte ortaya çıktı. Buna şehirlerin kurulması ve fetihlerle birlikte başlayan kabilevi mücadelceler ilave edilebilir. Aynı şekilde bu; bir yandan merkezi idare ile diğer yandanda kabilelerin ileri gelenleri arasında başlayan mücadelerde kendisini göstermişti. Her kabilenin kendini savunmak ve kendisine ait resmi bir tarih ortaya koymak isteği tabiiydi ki; merkezi idare de aynı işi kendisi yapmak istiyordu. Bütün bunlar bizi şu sözü söylemeye götürür: "Arap tarih şuuru" hicri 2.asır tarihçilerinin yazılarında ortaya çıkan ve arap muhitinde oluşan asil bir duygudur. Her ne kadar harici tesirlere maruz kalmışsa da bu tesir arizî olmuştur [8].

Hicri birinci asırda tarihçiliğin ilk ehemmiyetli konusu, yeni oluşan bir ümmetin yakın tarihi olan Siyer-i Nebi'dir. Toplum,nübüvvet ve ilk örnek toplum tecrübesiyle ortaya çıkan eşsiz tarih tecrübesinin ortaya konulmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Bu arada ümmet fikrini ve yeni yetişen toplumu destekleyen bir tarih suretinin meydana gelmeside gerekiyordu. Bundan sonra fetihler ve dolayısıyla diğer milletlerle alaka başladı. Bütün bunlar ortaya yeni problemler çıkardı. Ümmet bu problemleri, Hz.Peygamberin vahiy tecrübesinden, idaresinden ve gazvelerinden (siretinden) faydalanarak çözmeyi ümit etti. Hz.Peygamberin sireti, geçmiş peygamberlerin ve içinde yaşadıkları milletlerin tecrübesi sonucu ortaya çıkan, tevhid anlayışıyla uzaktan yakından alakalı bütün milletlerin tecrübelerini ihtiva eden geniş bir perspektif içerisinde yazıldı. Bu cihanşumul tarih görüşü, K.Kerimden, geleneksel arap kültüründen, fethedilen bölgelerde ehl-i kitap olanlardan öğrenilenlerden ve ehli kitap olmayanlarla teşri-mesailerden doğan fikirlerden, kaynaklarını genişletti. Siyer ve onun gerisindeki tarihî gelişmelere verilen ehemmiyeti ikinci bir ilgi sahası takip etti. Bu da,kabileler arası mücadeleler neticesinde ortaya çıkan ve eyyamül-arap diye isimlendirilen arapların cahiliyye dönemine ait haberlerdi. Buna,İslam devletinin siyasi tarihinden, hakim iradeyle dini ve siyasi hizipler arasında beliren ihtilaflar; bu ihtilafların Emevi sultasına karşı koyması ve fiilinde buna mukavemet etmesi gibi,tarihî konularda ilave oldu [9].

H.z.Peygamber'in siretine ve onun gerisindeki tarihî gelişmelere müteaddid şahıslar hicrî 1 ve 2. asırlarda ehemmiyet vermişlerdir. Bunlar arasında; Vehb b.Münebbih, Eban b.Osman, Urve b.Zübeyr, Şurahbil b.Sa'd, Abdullah b.Ebi Bekir b.Hazm, Asım b.Ömer b.Katade, Muhammed b.Müslim b.Şihab ez-Zühri, Musa b.Ukbe, Hişam b.Urve b.Zübeyr ve Muhammed b.İshak sayılabilir. Vehb b. Münnebbih'in 34-114/654-732 meğazi kitabından parçalar bize kadar ulaşmıştır [10]. Aynı şekilde Muhammed b.Müslim b.Şihab ez-Zühri'nin 124/741 siyer kitabının bazı bölümleri Abdürrezzak b.Hemmam'ın 211/826 kitabü'l-musannef'i vasıtasıyla bize kadar ulaşmıştır. Bütün bunların arasında siyerin yazıya geçirilmesinin ikinci merhalesinin mühim şahsiyetleri olarak, Abbasiler zamanında en eski yazarlardan olan Musa b.Ukbe 141/758 ve Muhammed b.İshak 85-151/705-768 sayılır. Musa b.Ukbe'nin meğazi sahasındaki kitabından küçük bir parça bize kadar ulaşmış ve 1904 yılında neşredilmiştir. Bu parçanın tetkiki neticesinde, müellif Musa'nın eserini kronolojik olarak ele almaya, hadiselerin tarihlerini zikretmeye, senedleri dikkatli kullanmaya ve her konuda hocası Zühri'ye itimat etmeye ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır [11].

Zühri ve Musa b.Ukbe'nin yaptıkları iş ne kadar ehemmiyetli olursa olsun, siyer ve bir dereceye kadar tarihle ilgili hususlarda İbn İshak'ın yaptıkları bir esas olarak kalmaktadır. Bir tarihçi olarak İbn İshak'ın önemi, hocalarının ilmi tecrübelerini koruyup tekamül ettirmesinde, hadiseleri geniş kültüründen doğan şumüllü bir anlayışla ele almasında, siyer ve tarihe ait siyasi sırları idrak etmesinde ve yepyeni bir tarih anlayışı getirmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerden dolayı İbn İshak siyer yazarların şeyhi olmuş; ondan sonra gelip siyer yazarlarda onun talebesi sayılmıştır. Ondan asırlar sonra siyer yazmış olan İbn Scyyid'in-Nas gibi bir siyer müellifi, İbn İshak'ın yazmış olduğu siyer tenkide maruz kalırsa bizzat Hz.Peygamber'in hayatının tenkide maruz kalacağını hissetmiş ve bu nedenle eserine, İbn İshak'ı tenkid edenlere karşı onu savunan bir fasıl ilave etmeyi gerekli görmüştür [12].

Bu asrın başından itibaren İbn İshak hakkında müteaddid çalışmalar ortaya çıkmışsada[13] bu sahadaki çalışmalar tatmin edici bir neticeye ulaşmış ve yeni problemlerde beraberinde getirmemiş değildir. Bu çalışmaların dayandığı kaynaklar oldukça az ve tamamen orjinal değildir. Zira, İbn İshak'ın eseri bize ilk kaleme aldığı şekliyle değil, kendisinden sonra gelen alimler, özellikle İbn Hişam tarafından yapılan tehzib ve tadilatlardan sonra ulaşmıştır. Birkaç sene önce İbn İshak'ın siyerinin Mağrib'te bulunan yazmasından bir mikro-filmi elde etmişim. Buna Şam'daki Zahiriyye kütüphanesinde bulunan ve meğazi kısmından oluşan varakları ilave ettim. Her ikisinde de mevcut olan konu ve haberleri, İbn Hişam'a ait olan kısımlarla karşılaştırarak incelemeye başladım. Böylece benim için bunların basılıp neşredilmesinin ehemmiyeti ortaya çıktı.

II- MUHAMMED BİN İSHAK ve ESERİ

Muhammed b.İshak Medine'de yaklaşık 85/705 yılında doğdu [14]. Orada yetişti ve bazı sahabilere ulaştı. Ancak onun hadis aldığı kimselerin ekserisi sahabî çocuklarıydı. Ayrıca o babasından ve Medine'deki tabii'nin büyüklerinden işitti. Sonra ilim öğrenmek maksadıyla Mısır'a gitti. Biz onun 119/738 yılında İskenderiyye'de bulunduğunu biliyoruz. Daha sonra Medine'ye döndü ve rivayetinin genişliği yüzünden şöhreti yayılmaya başladı. Nitekim Medine'nin iki meşhur alimi Hişam b.Urve 146/763 ve Malik b.Enes'le 179/795 ihtilaf ve çekişmesi bu dönemde meydana gelmişti. Hişam b.Urve, İbn İshak'ı hanımı Fatuma binti Münzir b.Zübeyr'den rivayette bulunmasından dolayı yalancılıkla itham eder ve ondan hadis dinlemesinin doğru olmadığını belirterek şöyle derdi: "O'mu benim hanımımın yanına girdi?" [15] Belkide Hişam b.Urve'nin bu ithamı yapmaktaki amacı onun seviyesiyle

İlgiliydi. Çünkü o bir azatlı idi. Halid b.Velid 12/633 yılında Irak'ta Aynu't-Temr şehrini fethetmiş ve aralarında Kays b.Mahreme'nin azatısı olan İbn İshak'ın dedesi Yesar ve Ebu Muhammed b.Sîrîn'inde bulunduğu manastırda öğrenim gören bir kısım genci esir almıştı. Hatib Bağdadî, Yesar'ın kendisinin değil de babasının esir edildiğini ve Abdümenaf oğullarından Kays b.Mahreme b.Abdilmuttalib b.Abdimenaf'ın azatısı olduğunu rivayet eder. İbn İshak'ın tarih yazıcılığı metodunda-Hz.Peygamber'den önceki dönemle alakalı rivayet ve kıssalarıyla ilgili rivayetlerinde görüldüğü gibi-bunun izleri görülmektedir. Ayrıca onun süryanî lugatını bildiği de anlaşılmaktadır. Belkide bu dil kendisine ailesinden miras yoluyla intikal etmiştir. Bununla beraber onun bütün bunları Mısır'da birkaç sene süren ikametî esnasında öğrenmiş olması da muhtemeldir.

Onunla Malik arasındaki ihtilafın anlaşılması, meseleyi başka bir açıdan ele almakla mümkün olabilir. Onun Malik aleyhinde şöyle dediği haber verilmiştir: "Bana Malik'in rivayetlerini arzedin, ben onun baytarıyım." Malik'te cevaben şöyle demiştir: "İbn İshak'ta kim oluyor? O bizim Medine'den çıkardığımız deccallardan bir deccaldır." [16] Bu ihtilafı aynı sanat mensupları arasında görülen ihtilaflardan birisi olarak anlamaya herhangi bir mani bulunmamaktadır. Eskiden alimler, "muasır olmak perdedir." demişlerdir. Fakat kanaatimizce bu nokta bundanda ileridedir. Zira, İbn İshak'ın takip ettiği tarih yazıcılığının tabiatı, muhaddislerin harfî harfine üzerinde durdukları veciz; aynı zamanda muhtasar ve son derece dakik metodlarından bir nebze de olsa, İbn İshak'ı uzak kalmaya mecbur etmiştir. İmam-ı Malik gibi son derece titiz olan bir muhaddisin bu gibi hadislerle tam bir şek ve şüpheyile bakması gayet tabiidir. Malik'in İbn İshak hakkındaki diğer ifadesi de son derece mühimdir. Zira, Malik iddia ediyor ki; O ve onun gibi düşünenler İbn İshak'ı Medine'den çıkarmışlardır. Bu ifade ihtilafın ilmi olmaktan çok siyasi bir vechesinin bulunduğunu ortaya çıkarıyor. Kaynaklar Malik'in davasını teyid ediyor. İbn İshak Mısır'dan döndükten sonra Medine'de kaderci fikirler savunduğu için dövülmüştür. Nitekim İbn İshak'ında bu töhmeti inkar etmediği açıktır. Hişam b. Urve karısı hakkında İbn İshak'ı yalancılık ile itham ettiğinde bizzat kendi nefisini müdafaa etmiştir. Fakat Malik'in onu zındıklıkla suçlaması hakkında her hangi birşey söylememiştir. Fakat bu onun zındık olduğunu göstermez. Bu kader hakkında söz söyleyen Basralı ve diğer alimlere, rivayetlerinde çok titiz olan ravilerin yönelttikleri umumî bir töhmettir [17]. Buna ilave olarak İbn İshak'ın şif' olduğunun söylenmesi de siyer sahasında çalışan alimlerin ekserisine ulaşmış olan bir töhmettir [18]. Nitekim oldukça erken devirlerde Abdülmelik b.Mervan, Beni Haşim ve Ensar'dan hangisini öne

geçireceğiz diyerek; keşke, kimse siyerle meşgul olmasaydı diye temenni de bulunurdu! [19]

Bütün bunlar İbn İshak'ı Medine'yi terketmeye zorlamıştı. Orada sıkılmış, durumu da ağırlaşmıştı. Bunun üzerine Medine'den ayrılarak Küfe'ye gitti. İbn İshak'ın Küfe'ye gitmesi, Bağdat şehri bina edilmeden önce, Mansûr'un hilafetinden sonra ve 136-144 yılları arasındaydı. Çünkü, biz kaynaklardan; İbn İshak'ın Hire'de bulunan Ebu Cafer el-Mansûr'un yanına gittiğini ve onun için meğazî kitabını yazdığını, okuyoruz. Bu sebeble Küfe halkı İbn İshak'tan rivayetler işitti [20]. İbn İshak'ın Ebu Cafer'in yanına gitmesi bir tesadüf eseri değildir. Kabul edilen rivayete göre, İbn İshak Ebu Cafer'i Abbasîlerin iktidarından önce tanıyordu. Çünkü Abbasîlerin işin başında kaderci fikir mensuplarıyla iyi münasebetleri vardı. Kaynaklar, Ebu Cafer'in hilafet işinin ilk günlerinde, Basra kadercilerinden Amr b.Ubeyd ve başkalarıyla yakınlık kurma teşebbüsünde bulunduğu konusunda ısrarla dururlar [21]. Kaderciler, İbn Eşas'ın ayaklanmasından 82-84/701-703 beri, Emevîlere muarız olanların saflarına girmişler ve bu düşmanlıklarını Emevîlerin yıkılışına 132/749 kadar sürdürmüşlerdi[22]. Şam Kadriyyesinin başını çektiği inkilaptan sonra, Yezid b.Velid b.Abdülmelik'in iktidarı ele geçirdiği aylar istisna edilirse, Emevîlerin kadriyye hareketine karşı yürüttükleri muhalefetlerini, Abbasîlerin istismar ettiklerini düşünmeye hiçbir şey mani değildir. Belkide bu hal, Abbasîlerin kuruluşundaki bazı sırları açığa çıkarabilir.

Her halukarda İbn İshak'ın siyerini, yahut onun bir kısmını Medine'yi terketmeden önce yazdığı ortaya çıkıyor. O Küfe'ye gittiği zaman, Kufelilerin ekserisi ondan hadis rivayet ettiler. Bağdat şehrinin bina edilmesinden sonra Mansûr'un maiyetinde oraya gitti ve orada kendisinden bazı kimseler hadis rivayet ettiler. Burada bizim için mühim olan, İbn İshak'tan rivayet alan ve onun siyeriyle alakalarından dolayı üç kişinin isimlerini zikretmektir. Bunlar; Ziyad b.Abdillah el-Bekkaî 183/799, Muhammed b.Seleme el-Harranî 191/807 ve Yunus b.Bükeyr 199/814'dir. Mansûr, İbn İshak'ı oğlu Mehdi'ye hoca olmakla mükellef kıldı. İbn İshak Mehdi ile uzun süre beraber oldu ve onunla birlikte Horasan'a gitti. Rey şehrinde hadislerini söyledi ve yazdırdı. Mansûr İbn İshak'tan oğlu Mehdi için siyerini yazmasını; eseri gördükten sonrada İbn İshak'tan bazı değişiklikler yapmasını istedi. Böylece Sîre nüshaları, Medine, Küfe ve Bağdat olmak üzere birbirinden farklı üç nüsha olarak ortaya çıkmış oldu. Birinci ve ikinci nüshalardan bize intikal eden kısımların incelenmesi sonucunda anlaşılmaktadır ki; Mansûr İbn İshak'tan, Hz.Peygamber ve yüce İslam'a olan büyük hizmetleri hususunda Abbas b.Abdilmuttalib'in rolü ve haberleri üzerinde yoğunlaşarak daha fazla yer vermesini istemişti. Belkide Mansûr, Abbas b.Abdilmuttalib'in

İslam'ı kabul etmesinden önceki döneminde Hz.Peygamber'e muhalif ve zayıf hallerine temas eden şeyleri silmek fikriyle böyle davranmış olabilir. Biz Yunus b.Bükeyr'in rivayetlerinin birinci şekil olan Medine ekolünü, Bekkaî'nin [23] ikinci şekil olan Kûfe ekolünü ve el-Harranî'nin ise üçüncü şekil olan Bağdat ekolünü temsil ettiğini görüyoruz. Yunus b.Bükeyr'in bazı rivayetlerinde görülen şiddetli şiî temayüllere burada rastlıyoruz. Nitekim Selman-ı Farisî'nin Hz.Peygamber'den; "Hz.Ali vasilerin en hayırlısıdır; aynı şekilde Hz.Peygamber'in iki torunu da torunların en hayırlısıdır." şeklindeki rivayeti bunu göstermektedir. Buradan İbn İshak, el-Harranî nüshasındaki rivayette, Enfal suresinin 69.ayetine gidiyor. Bu ayette Allahu Teala şöyle buyuruyor: "Ey Nebi! Elinizde esir olarak bulunanlara de ki: "Eğer Allah, kalplerinizde bir hayır olduğunu bilirse size, sizden alından daha hayırlısını verir ve sizi affeder. Allah çok affedici, çok esirgeyicidir." Bu ayet Abbas hakkında indi ve O şöyle diyordu: "Hz.Peygamber'e İslam olduğumu zikredince bu ayet benim hakkımda indi. Bunun üzerine benden alınan yirmi ukiyye altını geri istedim...vd.." Bu rivayet birinci nüshada olmayan Abbasî meyillerine delalet ediyor. Bekkaî'nin rivayetlerine gelince; maalesef onlar yazıldığı ilk şekliyle değil, bilakis İbn Hişam'ın tadil ve kısaltmasından sonra bize ulaşmıştır. Bizim görüşümüz her halukarda münakaşaya maruz kalır. Zira biz şimdiye kadar bu üç nüshadan tam tahkiki ve iyi bir inceleme imkanı veren kamil bir nüshayı elde edemedik.

Bizim Bekkaînin rivayetlerini düzeltip kısaltan İbn Hişam hakkında bilgimiz azdır. Süheyli er-Ravdu'l-unuf adlı eserinde, İbn Hişam hakkında şunları söylüyor: "O Abdülmelik b.Hişam olarak bilinen, ilim sahibi olarak meşhur olan, neseb ve nahiv ilminde önde gelen bir kimseydi. Hümyeri kabilesinin Meafirî kolundan ve aslen Basralı idi. Yetişmesi ve vefatı Mısır'da olmuştu." İbn Hallikan bu bilgilere Mısır tarihi isimli kitabın müellifi İbn Yunus'tan naklen şunları ilave etti: "218/833 yılında rebîül-ahır ayının onüçünde vefat etti [24]. Süheyli bu tarihin 213 olduğunda ısrar etti. İbn Hişam, İbn İshak'ın siyerini kısaltmayı murad ettiğinde; Bekkaî'nin rivayetlerinin yazılı bir metnin onun önünde olduğu anlaşılıyor. Biz İbn Hişam'ın Bekkaî'den rivayetleri sema, vicade veya icazet yollarından hangisiyle aldığını bilmiyoruz. Tehzibinin başında bu hususla alakalı her hangi birşey tasrih etmiyor ve eserine şu şekilde başlıyor: "Ebu Muhammed Abdülmelik b.Hişam dedi: Bu kitap Abdülmuttalib oğlu Abdullah'ın oğlu Allah'ın Resulü Muhammed sav'in hayatından bahseder. Abdülmuttalib, onun ismi Şeybe b.Haşim ve onun ismi Amr" Bu şekilde neseb-i şerif-i zikrettikten sonra şöyle diyor: "Ebu Muhammed Abdülmelik b.Hişam dedi. Bana Ziyad b.Abdullah el-Bekkaî, Muhammed b.İshak'tan zikrettiğim Hz.Muhammed s.a.v'in Hz.Adem'e kadar olan nesebini rivayet ederek haber

verdi." Burada İbn Hişam bütün kitabında kullandığı metodunu beyan ederek şöyle diyor: "Bu kitapta İbn İshak'ın rivayet ettiği içerisinde Hz.Peygamber'in zikri geçmeyen, hakkında ayet indirilmeyen ve benim kitabımda bulunan bir şeye ne mesnet, ne tefsir ve ne de delil olmayan şeyleri terkettim. Aynı şekilde İbn İshak'ın rivayet ettiği fakat şiir ehlinin kimsenin bilmediği bir kısım şiirleri, nezakete uymayan, bazı kimselerin incinebileceği bazı şeyleri ve Bekkaî tarafından teyid edilmeyen bazı rivayetleri de terkettim. İbn İshak'ın eserinde bulunan bunlardan başka diğer kısımları aynen rivayet edildiği ve bilindiği gibi aldım." İbn Hişam'ın "Bekkaî tarafından teyid edilmeyen rivayetleri almadım." şeklindeki sözlerinden Bekkaî ile aralarında bir alakanın olduğu anlaşılıyor. Ancak daha önce söylediğimiz vehile rivayetlerin ulaşma şekliyle, İbn Hişam ile Bekkaî arasındaki alakayı tam olarak sınırlamak pek mümkün görünmüyor. İbn Hişam'ın senedleri zikretmeme hususunda elde ettiği hurriyet belki de İbn İshak'ın bıraktığı şekliyle ona hiç dönmemişti. Daha öncede teyid etmiştikki, yazılı maddenin tabiatı muhaddislerin kurduğu yollardan çıkmayı gerektiren yeni metodları ortaya çıkartıyor. Zira İbn İshak'ın asrında isnad ilmi'nin esasları tam manasıyla istikrar bulmamıştı. İbn Hişam'ın isnadı terketmesi, telafisi mümkün olmayan bir ihmal değildir. Fakat üzüntüyle karşılanan şudur ki, İbn Hişam'ın İbn İshak'ın yazdıklarından zaruri görmediği birçok şeyi terketmesi, haberleri kabul ettirmek ya da manasını açığa çıkarmak için rivayetlerin lafzını değiştirmeye veya onları tadil etmeye tevessül etmesidir. Şüphesiz onun yaptığı şerh ve tadilatlar, yaşadığı asrın tabiatı gereği ve içinde yaşadığı kültürel muhitte müteessir olmasından ileri gelmiştir. Gerçi onun nesli İbn İshak'tan bir sonraki nesildir. Bununla beraber İbn Hişam'ın uğraşma ve çabaları dil sahasına inhisar etmektedir. Bu husus haberleri seçme ve ortaya koymadaki metodunda kendisine çok tesir etmiştir. İbn İshak'ın bazı tarihi ve ihbarî himmet ve gayretleri, İbn Hişam'ın lügavî gayret ve inceliğine kurban gitmiştir. İbn Hişam'ın yaptığını yalnızca elde kalan İbn İshak'ın son iki rivayetiyle mukayese etmek değil; İbn İshak'tan naklettiği kaynaklardada, İbn Hişam'ın yaptığını yapmamız belki faydalı olur. Aynı şekilde kaynaklar, İbn İshak'tan ya İbn Hişam yoluyla ya da başka bir yoldan rivayet ediyorlar. Fakihî 280/893 Mekke tarihi isimli eserine İbn İshak'tan aldığı rivayetleri ya İbn Hişam-Bekkaî ya da başka yollardan almıştır. Bu durum Eğanî'de de böyledir. İbn Hişam bazı haberlerin hazfindeki sebepleri zikreder. Siyer için zaruri olmayan naslar bunlardandır. Şüphesiz o İbn İshak'ın "mübtede" ismini verdiği [25] başlangıç kısmına ehemmiyet verdi. Bu başlangıçtan bakı kalan kısım, Taberî'nin başlangıcı ile mukayese edildiğinde hazfolan kısmın oldukça geniş olduğu görülür. Ayrıca hazfolan kısmın masal ve israiliyyattan olması da onun değerini azaltmaz. İbn Hişam'ın ilim ehline bilinmeyen şiirleri hazfetmesi de

hata sebeplerindendir. Her ne kadar İbn İshak'ın şiir bilgisi arzu edilen ölçüde değilse de [26] İbn Hişam, şiir sahasındaki bu değerlendirmeyi şiir alimlerine bırakarak onların önüne geçmemeliydi. Bu şekilde yapılan tadil ve kısaltmalar da itibar edilebilecek bir cihet vardır ki; eğer İbn Hişam'ın hazf için zikrettiği diğer sebeplerle karşılaşılırsa bu itibar ortaya çıkıyor. "Onların zikri bazı kimselere dokunuyor... Bazılarında zikri çirkindir..." Şüphesiz bu şekilde yapılan hazfın siyasi bir yönünün yanında, İbn Hişam'ın asrında Hz.Peygamber ve ashabının hakkındaki tarihi görüşle uyuşan diğer sebeplerinde olduğu anlaşıyor.

Eğer gelecekte İbn İshak'ın siyerinin aslı rivayetlerini ihtiva eden bir nüshasını bulursak bunun büyük faydası olacak. Ancak bu gerçekleşinceye kadar, İbn İshak'ın arap tarih yazıcılığının gelişmesi alanında göstermiş olduğu eşsiz başarı hakkında takribi bir sûret meydana getirmek için elimizdeki az şeyle yetineceğiz. İbn İshak'ın yazma, araştırma, kaynaklar, siyasi ve ictimai malûmatları; rivayet ve haberlerde kullandığı metodun tamamı, genişliği sebebiyle burada mümkün olmayan başlıbaşına bir incelemeye muhtaçtır. Şu anda bizim için aslolan sağlam bir metni ortaya çıkarmaktır.

İbn İshak eserini birbirine bağlı kabul ederek üç bölümde ele aldı: " Hz.Adem'den Hz.İsmail'e kadar hilkatin tarihi (el-Mübtedâ), Hz.İsmail'den Hz.Peygamber'e kadar olan tarih (el-Meb'as) ve Hz.Peygamber'in bi'setinden önceki ve sonraki hayatı ve icraatı (el-Meğazî). " İbn İshak eserinin birinci bölümünde evvelden araplarca toplanan ve özellikle Mısır'daki tahsili esnasında tamamladığı israiliyyat bilgilerine dayandı.

İkinci bölümde İslam'dan önceki arapların tarihlerinden ve neseblerinden bahseden daha çokta efsaneyi andıran arap malzemesi ve tarihine dayandı. Bu iki bölümün haberleri isteğe uygun bir takdim ile kalıba dökülmüş ve hedefe ulaştırılmıştır. Bu hedef ise, Hz.Peygamber'in nübüvvet temeliniin sahih olması ve kendisinden evvelki risaletlerin sonuncusu olması dolayısıyla bağlantısının bulunmasıdır. Şöyleki gönderilen her peygamber kendisinden sonra Hz.Peygamberin son olarak geleceğini müjdelemiştir.

Mukaddime olarak kabul edilebilecek bu iki bölümden sonra İbn İshak, Hz.Peygamber'in hayatını ele almaya başlar. Hadiseleri sıralı olarak değil de, Hz.Peygamber'in zatında bizzat vaki olan kıssalar gibi sevk ederek, Hz.Peygamber'in hayatıyla uzaktan ve yakından alakası olan, başkalarına ait kıssaları da anlatır. İbn İshak, Hz.Peygamber'in vefatından sonra hicrî 1.yüzyılda müslümanların biraraya getirdikleri bütün tarihi bilgileri aşağı yukarı tesbit etti. İbn İshak'ın Mekke devrine Medine devrinden daha çok ehemmiyet

verdiği görülüyor. Bu kısma Hz.Peygamber'in nübüvvet alametlerini zikreden bir giriş yazarak, nübüvvet ve onun sıhhatiyle uzaktan yakından alakalı bütün tebşir kıssalarını rivayet etti.

İbn İshak eserinde yapmış olduğu tertiple, kendisinden önce eser yazanlara karşı üstünlüğü dahada açığa çıkıyor. Eserindeki tertib ideal değilse, eserdeki mantık ve nizam İbn İshak'ı kemal derecesine yaklaştırmıştır ki; iftihar vesilesi olarak ona kafidir.

İbn İshak'ın malzemesi son derece zengindir. Hemen hemen müslüman arapların yanında habere ait ne varsa toplamıştır. Bu da onun kendisinden öncekileri geçtiği bir üstünlüğüdür. Aynı konuda pek çok kimse ondan sonra tasnifte bulunmuşlarsa da onun seviyesine ulaşamamışlardır. İbn İshak'ın malzemesi kendisine yapılan tenkidlere rağmen, ondan sonra yazanlara büyük fayda ve itimat kaynağı; aynı zamanda üzerinde çalışılan bir etüd ve malzeme olmuştur.

İbn Adiyy, el-Kamil isimli eserinde bu hususta şunları söyler: "İbn İshak'ın hiçbir fazileti olmasa, melikleri ilimden halî faydasız kitaplarla meşguliyetten alıkoymuş olması, onları alemin yaratılışıyla, Hz.Peygamber'in risalet ve meğazisiyle meşgul etmesi, fazilet olarak ona kafidir. Bu İbn İshak'ı öne geçiren bir fazilettir. Ondandır pek çok kimse tasnifler yaptılar; fakat hiç birisi onun seviyesine ve ilmine ulaşamadı. Onun hadislerinin bir çoğunu araştırdım, bunların içinde zayıf diye hüküm verilebileceğine rastlamadım. Ondandır başkalarının hata yaptığı gibi, belki o da hata yapmıştır. İtimada şayan mevsuk raviler ve imamlar nezdinde onun rivayetlerine itimad edilmez diye bir kayıt yoktur."

Burada benim mukaddime yazdığım iki bölüm İbn İshak'ın siyerinin üçüncü kısmına aittir. Bu kısım siyerin Mekke ve Medine dönemlerini ihtiva etmesine rağmen, şansımızdan bulunan iki bölümün birincisi, takriben Mekke devrinin tamamını kaplıyor. Bununla birlikte ikinci bölüm ise Medine dönemine aittir. Burada bulunan hadiselerin haberinde İbn İshak, Bedir savaşının sonundan Uhud savaşının sonuna kadar ki kısmı rivayet ediyor.

Birinci bölüme ait iki nüsha bulunuyor; bana göre eski olanı Fas'taki Kayrahan kütüphanesinde bulunan, hicrî 5.asra ait olan, 152 sahifeden meydana gelen ve Mağrib yazı kaidesine göre birkaç adet hatla yazılmış olan nüshadır. Bu yazma sahifelerine şiddetli rutubet ulaşmış, bazı kısımlarının tamamını ya da bir kısmını cüz'î olarak yok etmiş, bazı sahifelerinde koparak eksilmesine sebebiyet vermiş ve bu durumdaki bazı sahifeleri okumak son derece zorlaşmıştır. Bundan dolayı bu yazmanın istinsahı bir seneye yakın bir vakit aldı.

İstinsah işini bitirdikten sonra, tahkikimi neredeyse bitirmek üzereyken, Rabat'taki umumi kütüphanede mevcut olan yazma eserin ikinci bir nüshasının fotoğraflarını elde etmeye muvaffak oldum. Bu nüsha yeni, ya bu asra ya da en uzak ihtimalle geçen asra ait ve güzel mağrib yazısıyla yazılmış idi. Bununla beraber nüshada sayılamayacak kadar hata ve tashifler vardı. Birinci nüshaya dayanılarak yazıldığı belli oluyor ve 164 sahife tutuyordu. Kendisinde bulunan hata ve tashiflere rağmen, beni açık hatalara düşmekten kurtarmış ve bana büyük fayda vermiştir.

İkinci bölüme gelince; o meğazi cüzlerinden küçük bir cüz'ün bulunduğu bir takım varaklardan ibaretti. Üstad Nasıruddin el-Albanî Şam'daki Zahirî kütüphanesinde onu bulmuştu. 1964 yılında müstehsillerden birisine bu nüshayı yazmasını teklif etmiştim, o da bu teklifimi yerine getirmişti. Bu nüshanın orjinal aslının hicrî 5.yüzyıla ait olduğu görülüyor. Bu nüshanın sahibi ise, hadis alimlerinden Tahir b.Berekat el-Huşûî (482/1090)'dir. Aralarında Hatib Bağdadî'ninde (454/1062) bulunduğu asrının alimlerinden bir cemaatle birlikte, Şam'da siyerin tamamını işiymiştir. Hatib Bağdadî Besâsîrî fitnesinden sonra 4 sene evvel geldiği Bağdat'ı terkedip Şam'a gitmiş; oraya giderken beraberinde götürdüğü aralarında İbn İshak'ın siyerinde bulunduğu kitapların bir listesini,talebelerinden bazıları bize bırakmıştır.

Bu iki bölümü tahkikim esnasında sahih bir nassı ortaya koyabilmek için bütün gayretimi sarfettim. Mümkün olduğu kadar, haşiyeleri azaltmaya ve mevcut şiirleri zabtettmeye çalıştım. Bu iki bölümde mevcut olan şiirlerin kırık olması sebebiyle, özellikle birinci bölümde olanları zabt etmek diğer kaynaklarda olmadığından dolayı kolay birşey değildir. Arap dilinde ihtisas sahibi bazı kimselerden yardım talep ettim. Büyük sözlükten özellikle de, Lisânü'l-arap, İbn Sîde'nin Muhassa'sından Kamusü'l-muhit ve diğerlerinden faydalandım. Yerlerin tahdidinde ana kaynağım Yakut'un Mu'cemu'l-büldân'ı idi. Buna ek olarak arapça coğrafya kitaplarından özellikle de, Hemdanî'nin Sıfatu'l-Cezire'sini kullandım.

İbn İshak'ın siyerinde bulunanları ortaya çıkarmak için gereken gayret ve himmeti gösterdiğime ümidim büyüktür. Muvaffakiyet kasdımızın gerisini bilen İlahtandır ve hamd Onun içindir. Salat ve selam ise Nebî'i Masum ve İnsan-ı Kamil olan Muhammed b.Abdillah'adır.

SONUÇİbn İshak'ın bize ulaşan en eski siyer kitabı olan Kitabü'l-mübtedâ ve'l-mebas ve'l-meğazi isimli eserinin diğer bir tahkiki de Muhammed Hamidullah tarafından yapılmış; 1976 ve 1981 yıllarında iki defa neşredilmiştir. Yağpuğumuz tetkik neticesinde

her iki nüshanında aynı yazma nüshasının tahkiki sonucunda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Süheyl Zekkar'ın tahkik ettiği nüshanın başında Hz. Peygamber'in nesebini zikreden ve M.Hamidullah tarafından 1 nolu hadis olarak zikredilen rivayet bulunmamaktadır. Ayrıca yazmanın orjinalinin nüsha sahibi Tahir b. Berekat el-Huşûî'ye sema, kıraet ve kitabet yoluyla ulaştığı yolları gösteren bir rivayet zinciri de M.Hamidullah tarafından rivayetlerin sonuna ilave edilmiştir. (Çeviren)

(*) Siyer ilminin kurucusu sayılan İbn İshak'ın mevcut olan eseri, Süheyl Zekkar tarafından tahkiki yapılarak 15/8/1976 tarihinde Şam'da neşredilmiştir. Eserin başına muhakkik tarafından müellifin hayatı, kaynakları ve tarihçiliği hakkında bir bölüm ilave edilmiştir. Çevirisi yapılan kısım bu bölümdür

KAYNAKÇA

- [1]-Dipnotlarda müellifin göstermiş olduğu şekillere herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Karşılaştı. Negaidu Cerir ve'l Ferezdak, II, 581-638; Divan'ü Cerir, ,261-262; Grunebaum, "The nature of arabe unity before İslam", in arabica, X, 1963; Caskel, Entdeckungen in arabien, 27-32; Kister, "Mecca and Tamim, in Jesho, VIII, 113-116
- [2]-Karşılaştı. Rosenthal, Das Fortleben der Antike im İslam, 8 ff.
- [3]-Karşılaştı. Abbot,N.The rise of the north arabic script,Chicago 1939
- [4]-Karşılaştı. Dussaud,La penetration des arabes,64; Altheim-Stiehl, Die arabier,II, 313; Cevad Ali, el-Mufasssal, III, 191 vd.
- [5]-Kuran, II, 282; Nasıruddin el-Esed, Mesadiru's-şiiru'-cahili, 41-133
- [6]-İbn Sa'd, Tabakat, III, 136; Belazurî, Futuh, 473-477
- [7]-Karşılaştı. Rosenthal, İlmü't-tarih inde'l-müslimîn, 21-2 (Arapça'ya ter. Salih Ahmed el-Alî)
- [8]-Grunebaum,aynı yer; Rozenhal,33 vd.; Braune,W. Historical consciousness in İslam, 38-43; in Theology and law in İsla , (ed. E.Von Grunebaum),II,1969
- [9]-Durî Abdülaziz, İlmü't-tarih inde'l-arap, 17-20
- [10]-Bu eser R.G.Khoury tarafından 1970 yılında Heidelberg'de neşredilmiştir.
- [11]-İlk siyer müellifleri hakkında Horowitch'in İslamic culture, I-II'deki makaleleriyle karşılaştı. Bunlar Hüseyin Nassar tarafından el-meğaziyyu'l-evvel ve

- müellifüha, 1949 ismiyle tercüme edilmiştir. Ayrıca bk. Durî, 20-27
- [12]-İbn Seyyidi'n-Nas, Uyun, I, 10-17
- [13]-Yuhanfuk 1925 senesinde İbn İshak hakkında bir çalışma yapmıştır. Fischer ondan rivayet alan ravilerin isimlerini neşretmiştir. Horowitch daha önce zikri geçen makalesinde onu ele almıştır. Bu kısmı karşılaştır. Durî, 27-32
- [14]-İbn İshak'ın hayatı şu eserlere bk. İbn Selam, Tabakat, 8, 11, 206; İbn Sa'd, VI, 396; İbn Kuteybe, el-Maarif, 491; İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist, 92; Tarih-u Bağdat, I, 214; Mucemu'l-udeba, XVIII, 5 vd.; Vefeyatü'l-A'yan, IV, 276-277; Zehebî, Tarihu'l-İslam, VI, 375-378; Mizanü'l-itidal, III, 468; Tezkiretü'l-huffaz, II, 172; Tehzibü't-tehzib, IX, 38; Uyunü'l-eser, I, 10-17
- [15]-Tarihu Bağdat, I, 216; Vefeyatü'l-A'yan, IV, 277
- [16]-Mucemu'l-udeba, IXX, 7-8. Karşılaştır. Zehebî, Tarihu'l-İslam, VI, 378; Halife, Tabakat, 402; İbn Tağrıberdî, en-Nücümü'z-zahira, II, 165; Mirâtü'l-cinan, I, 460
- [17]-Karşılaştır. Tarihu'l-İslam, VI, 377; Mu'cemu'l-udeba, IXX, 7.
- [18]-Aynı eser
- [19]-el-Muvaffakiyyat, 332
- [20]-Mucemu'l-udeba, aynı yer; Vefeyat, IV, 277
- [21]-Karşılaştır. el-Beyan ve't-tebyin, IV, 64-65; el-Ikdü'l-farid, III, 164; Uyunü'l-ahbar, II, 337
- [22]-Karşılaştır. R. Saiyid, Die revolte İbn al-Asat und die Koranleser, Freiburg 1977, 127-290
- [23]-Bekkaî'nin rivayetlerini karşılaştır. er-Ravdu'l-ünuf, III, 106
- [24]-Vefeyatü'l-a'yan, I, 290; aynı eser, I, 7
- [25]-İbn İshak'ın eserinin kısımlarını karşılaştır. Durî, İlmü't-tarih inde'l-arab, 27-28
- [26]-İbn Selam, Tabakat, VIII, 11